

A.I. Baumgarten, The Flourishing of Jewish Sects in the Maccabean Era: An Interpretation

Review by: יהודה שיפמן

Zion / ציון, Vol. א (תשס"א), חוברת ג (סו), pp. 379-381

Published by: [Historical Society of Israel/](#)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70040907>

Accessed: 28/11/2011 07:55

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at

<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel/ is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion* /.

<http://www.jstor.org>

בין ספרות להיסטוריה: תגובה למ' בן שלום

מאת חיים שפירא

מ' בן שלום מגיב על מאמרי שבו ניתחתי את סיפור הדחתו של רבן גמליאל¹. בן שלום סבור שהמחלוקת בינינו היא מחלוקת עקרונית. היא חורגת מניתוח הסיפור ונוגעת להבנתנו את דמותה של החברה היהודית בדור יבנה ולהבנת דמותה של הנהגת החכמים ומוסדותיה. המחלוקת קשורה, לדעתו, לשאלה: 'האם הנהגת החכמים בדור יבנה היא המשכו של הזרם הפרושי בפני הבית?', ולשאלה: 'מה היה משקלו הסגולי של הזרם הפרושי בחברה היהודית שבפני הבית?' (עמ' 347). מאחר שלמיטב הבנתי לא נתתי את דעתי במאמר זה לשתי השאלות שמעלה בן שלום, נראה לי שראוי לשרטט תחילה את נקודות ההסכמה והמחלוקת שבינינו.

בן שלום מסכים בעיקרו של דבר לניתוח הסיפור לרבדיו ולמקורותיו כפי שהצעתי במאמרי. הוא מקבל את ההנחה שהסיפור על הדחת רבן גמליאל, כפי שנמצא לפנינו, הוא סיפור אמוראי. הוא גם מסכים להבחנה היסודית בין שלושת רבדיו של הסיפור: בין המקורות התנאיים לבין הירושלמי, ובין הירושלמי לבבלי². הוא מודה שהמקורות התנאיים אינם מכירים את שני המרכיבים המרכזיים של הסיפור, הדחת רבן גמליאל מהנשיאות ומינויו של רבי אלעזר בן עזריה לנשיא תחתיו, ומסכים שידעו אלה מופיעות לראשונה בתלמוד הירושלמי, תוך פרשנות המקורות התנאיים מחדש.

מה המסקנה ההיסטורית הנובעת מניתוח זה של הסיפור? בראש מאמרו קבע בן שלום מספר עקרונות מתודולוגיים, ובהם: 'ככל שהמקור קרוב בזמן, במקום ובהוויה למאורע, כך סביר להניח שיהיה אמיין יותר... כאשר בא מקור מאוחר להוסיף, להרחיב או לשפץ ידיעות אגדתיות או הלכתיות ממקור קדום, סביר להניח שאין בסיס היסטורי לידיעות הנמצאות רק במקור המאוחר' (עמ' 349). החלת העיקרון המתודולוגי הזה על ענייננו מובילה לידי מסקנה, שאין לראות את הידיעות על הדחת רבן גמליאל ועל מינויו של ר' אלעזר בן עזריה תחתיו כעובדות היסטוריות אלא כמוטיבים ספרותיים, פרי יצירתו של המספר האמוראי. דומה שבן שלום מקבל מסקנה זו.³ בן שלום אף מסכים לפרשנות האידאולוגית-

1 מ' בן שלום, 'סיפור הדחת רבן גמליאל והמציאות ההיסטורית', לעיל, עמ' 345–370; ח' שפירא, 'הדחת רבן גמליאל בין היסטוריה לאגדה', ציון, סד (תשנ"ט), עמ' 5–38. ההפניות לעמודים בגוף המאמר הן למאמרו של בן שלום.

2 למעט האפשרות שהוא מעלה, שגם הקטע הראשון של הסיפור (העימות בין רבן גמליאל לרבי יהושע בבית הוועד) איננו מקור תנאי עצמאי, כפי שהצעתי, והוא חלק אורגני מהסיפור האמוראי (עמ' 7). לנימוקי ראה במאמרי, שם, עמ' 12.

3 כך למשל הוא אומר: 'אני מסכים לדעתו של חיים שפירא, שבמקורות התנאיים כשלעצמם (לבד מסיפורנו) אין עדות להדחת רבן גמליאל מן הנשיאות ולמינויו של רבי אלעזר בן עזריה במקומו' (עמ' 369). ברם, מתוך התבטאויותיו ניתן להסיק שהוא אינו רואה באירועים אלה עובדות היסטוריות.

הפוליטית שהצעתי לסיפור: 'אכן, נדמה שבעיצוב מעמדו של בית הנשיא בתקופת יבנה, כפי שהוא מצטייר לנגד עיניו של המספר האמוראי, נבחנת שאלת מעמדו של בית גמליאל וזיקתו לנשיאות, כמו גם שאלת מערכת היחסים בין הנשיא לחכמים' (עמ' 370). ואולם, הוא עומד על כך שמערכת זו נבחנת על רקע תקופת יבנה ולא על רקע המציאות של המאה הג' לסה"נ. בנקודה זו אנו מגיעים לחילוקי הדעות בינינו.

בפתח מאמרו מעלה בן שלום את השאלה העיקרית העומדת לדיון: 'האם משתקפת ממרכיביו [של הסיפור] המציאות ההיסטורית של המספר האמוראי? או שמא יצר המספר האמוראי את הסיפור ממרכיבים תנאיים אותנטיים, מבלי שישנה אותם מהותית?' (עמ' 346). בן שלום בוחר באפשרות השנייה: 'הסיפור האמוראי המצוי בידינו הוא אכן סיפור אגדה, אבל הוא משקף את המציאות של תקופת יבנה, כפי שראה אותה המספר האמוראי. הוא תצב את כל מרכיבי הסיפור מהשתקפותה של תקופת יבנה' (עמ' 370). [המספר] פעל כמי שניסה לדבוק במסורת המסירה המצויה בידי' (שם). וכאן שואל הקורא: לאור ניתוח הסיפור, המקובל גם על בן שלום, האם ניתן לתאר כך את הסיפור ואת דרכו של המספר? האם יצירת סיפור על הדחת רבן גמליאל מהנשיאות בלא שהדבר מעוגן במקורות התנאיים מבטאת דבקות במסורת התנאית? בן שלום מבקש להבחין בין פרטים שהם בבחינת 'תוספת סיפורית דרמטית', לבין עיקרו של הסיפור, המשקף נאמנה את המציאות ההיסטורית של דור יבנה. ואולם, אם הוא מודה ששני המרכיבים היסודיים של הסיפור – הדחת רבן גמליאל ומינויו של רבי אלעזר בן עזריה – אינם מעוגנים במסורת התנאית, ואין להתייחס אליהם כעובדות היסטוריות, מהו העיקר ומהי התוספת הסיפורית? לאור זאת, מהי משמעות קביעתו שהמספר 'תצב את כל מרכיבי הסיפור מהשתקפותה של תקופת יבנה'?

השאלה המתודולוגית העיקרית העולה מתוך הדיון היא כיצד יש לקרוא את הסיפור: האם יש לקרוא על רקע התקופה שהוא מתאר או על רקע התקופה שבה נכתב? בן שלום סבור שיש לקרוא את סיפור הדחת רבן גמליאל רק על רקע תקופת יבנה, שאותה הוא מתאר. הוא רואה בסיפור השתקפות נאמנה של המתחים והמחלוקות שהיו ביבנה, מבלי להעלות על הדעת או לבחון את האפשרות שבסיפור משתקפת תקופתו של המספר, על שאלותיה ובעיותיה, ואין תקופת יבנה משמשת לו אלא לתפאורה בלבד. לשיטתו, הסיפור בנוי 'באופן מוצק על המציאות כפי שנשמרה בזיכרונם ובתודעתם של אמוראי ארץ ישראל, על בסיסם האיתן של המקורות התנאיים' (עמ' 355). עם זאת, הוא מודה שפרטים רבים בסיפור, מהם אף יסודיים, הם מעשה ידי של המספר המאוחר.⁴ אני סבור, לעומתו, שאם נמצא לפנינו סיפור שהוא מעשה ידי של מספר מאוחר, ואנו נוכחים לדעת שמרכיבים יסודיים בו אינם עובדות היסטוריות אלא יצירה ספרותית, יש מקום לשער שהוא מבטא את השקפותיו

4 מעניין להשוות את גישתו לירושלמי לעומת גישתו לבבלי. בן שלום מסכים שההבדלים בין הנוסח הבבלי לנוסח הארץ ישראלי של הסיפור מבטאים הבדלים היסטוריים, והסיפור הבבלי משקף את המציאות של ישיבות בבל במאה הד'. ואולם, הוא אינו מסכים לנקוט באותה מידה ביחס לירושלמי. הוא סבור שהסיפור בירושלמי משקף את המציאות ההיסטורית של יבנה ולא את זו של המאה הג' שבה נכתב, אף שהפער בין הירושלמי למקורות התנאיים גדול יותר מאשר זה שבין הבבלי לירושלמי. נראה לי שאין להסביר זאת אלא על בסיס קיומה של הנחה מוקדמת בדבר מהימנותם המלאה של המקורות הארץ ישראליים.

של מחברו ואת המציאות בימיו.⁵ מובן שסיפור על תקופה קדומה כולל גם יסודות קדומים ומקוריים. יש להניח שפרטים אחדים המופיעים בסיפור ניתנים להסבר על רקע התקופה המתוארת ומקורותיה, אך השאלה היא כיצד יש לראות את הסיפור בכללותו, כיצירה שלמה בעלת מבנה וצורה. אני מציע לקרוא את הסיפור על רקע התקופה שבה נתחבר. דברים עקרוניים אלה נכונים בוודאי לסיפור הדחת רבן גמליאל. אנו ניצבים בפני סיפור דרמטי, על הדחת הנשיא והחלפתו באחר, מבלי שיש לעובדות אלה זכר במקורות התנאיים. מן הראוי שנתהה על תכלית חיבורו ולא נסתפק במציאת הקבלות למתיחות בין הנשיא לחכמים. לשם מה סופר סיפור על הדחת הנשיא? מהי התפיסה האידיאולוגית והפוליטית הבאה בו לידי ביטוי? את מי היא משרתת? שאלות אלה נראות לי מרכזיות ביותר בביתוח הסיפור, והתעלמות מהן מובילה לקריאה תמימה מדי של הסיפור. פנה עתה לטיעונים שמעלה בן שלום. נלך בעקבותיו ונתרכז בשלושה עניינים עיקריים: נשיאותו ומעמדו של רבן גמליאל (פרק ב במאמרו), מינויו של רבי אלעזר בן עזריה (פרק ג) וחזרתו של רבן גמליאל לנשיאות (פרק ד).

א. נשיאותו של רבן גמליאל

בן שלום טוען שהנשיאות התקיימה ברציפות מימיו של הלל הזקן ואילך והיתה מסורה בידי בניו וצאצאיו. לפיכך, עלינו להניח שהשושלת היתה מקור כוחם של הנשיאים בפני הבית וגם מקור סמכותו של רבן גמליאל ביבנה: "זכות אבות וזיקה ישירה לבית הלל מימי הבית הם שהיו מקור סמכותו [של רבן גמליאל] בעיני חכמים" (עמ' 358). לדבריו, טענת השושלתיות הולמת יפה את הנשיאות בתקופת יבנה ואיננה משקפת מציאות מאוחרת.

אכן, אין ספק שמעמדו של רבן גמליאל נשען במידה רבה על ייחוסו המשפחתי. אביו רבן שמעון בן גמליאל וסבו רבן גמליאל הזקן מילאו תפקידי מפתח בהנהגת הפרושים ובהנהגה הלאומית בשלהי ימי הבית השני.⁶ ואולם, נשאלת השאלה אם זכות אבות זו הגיעה עד כדי יצירת שושלת. שושלת מתגבשת אם מתקיימים שני תנאים: (א) נוצר נוהג של העברת השלטון בירושה מאב לבן; (ב) מתקבלת הכרה שהלגיטימציה של המשרה מצויה בשושלת.⁷ על טענה לייחוס משפחתי מכובד ניתן לערער

5 אני מוצא לנכון להדגיש שאני מתייחס למהימנותו ההיסטורית של סיפור האגדה. אני סבור שיש להתייחס באופן שונה למהימנותה ההיסטורית של המסורת ההלכתית. מבלי להיכנס לגופו של עניין אוכיר הבדל בולט אחד. את המסורת ההלכתית ניסו החכמים למסור כלשונם, ועל כל פנים באופן שישמור על תוכנה המדויק (למשל: משנה, עדויות א, ג). במסגרת זו כלולה גם השאיפה העקרונית למסור את שמו של בעל השמועה (למשל: ירושלמי, פסחים ו א, ג ע"א; שם, קידושין א ז, סא ע"א). אמנם, מדובר בשאיפה עקרונית, שיש לה יוצאים מן הכלל רבים, אך די בכך כדי להציב קריטריונים שונים להערכת מהימנותה של השמועה. לדיון בשאלת מהימנותו ההיסטורית של סיפור האגדה, ראו: "פרנקל, 'שאלות הרמנטיות בחקר סיפור האגדה', תרביץ, מז (תשל"ח), עמ' 172-139. לאופן המסירה של סיפור האגדה, ראו: "היינמן, אגדות ותולדותיהן, ירושלים תשל"ד, עמ' 47-17. עדויות על כך מצויות בספרות חז"ל, בברית החדשה ואצל יוסף בן מתתיהו. ראו: בן שלום, עמ' 355-359, ובהערות.

7 ראו דיונו של ובר בעניין זה: M. Weber, *Economy and Society*, Berkeley – Los Angeles – London 1978, II, pp. 1006-1069